

QALAMTASVIR FANINI O‘QITISHDA TALABALARNING BADIIY-OBRAZLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

IBATOVA NIGORA ISTAMOVNA

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Аннотация. Мақоллада jahon ta’lim taraqqiyotining hozirgi darajasi jamiyatni intellektuallashtirishga asoslanganligi, bunda yosh avlodning tasviriy san’atga bo’lgan qiziqishi va badiiy-estetik ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishga yo’naltirilgan nufuzli ilmiy loyihalarni amalga oshirish, jahon miqyosidagi texnologik o’zgarishlarni inobatga olgan holda mutaxassislik fanlarini o’qitishni optimallashtirish, qalamtasvir fanini o’qitishda talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish usullari va zarurati haqida so’z boradi.

Калит so‘zlar: jahon ta’limi, jamiyatni intellektuallashtirish, yosh avlod, badiiy-estetik ijodkorlik, qobiliyat, ilmiy loyiha, texnologiya, o’qitishni optimallashtirish, qalamtasvir fani, badiiy-obrazli tafakkur, kompozitsion qurilish, badiiy shakl, plastika, ranglar uyg’unligi.

Аннотация. В статье показано, что современный уровень мирового образовательного развития базируется на интеллектуализации общества, в которой реализация престижных научных проектов, направленных на развитие интереса подрастающего поколения к изобразительному искусству и способности к художественно-эстетическому творчеству, оптимизация преподавания профильных дисциплин с учетом технологических изменений мирового масштаба, разработка методики развития художественно-образного мышления учащихся при преподавании предмета карандаш речь идет о методах и необходимости улучшения.

Ключевые слова: мировое образование, интеллектуализация общества, подрастающее поколение, художественно-эстетическое творчество, одаренность, научный проект, Технология, оптимизация обучения, наука рисования карандашом, художественно-образное мышление, композиционное построение, художественная форма, пластика, цветовая гармония.

Annotation. The article will talk about the fact that the current level of World Educational Development is based on the intellectualization of society, the implementation of prestigious scientific projects aimed at developing the interest of the

younger generation in Fine Arts and the ability to artistic and aesthetic creativity, the optimization of the teaching of specialty subjects taking into account world-class technological changes, methods and

Keywords: world education, intellectualization of society, the younger generation, artistic-aesthetic creativity, ability, scientific project, technology, optimization of teaching, pencil science, artistic-figurative thinking, compositional construction, artistic form, plasticity, color harmony.

Jahon ta'lim taraqqiyotining hozirgi darajasi jamiyatni intellektuallashtirishga asoslangan bo'lib, innovatsion ta'lim jarayonida yosh avlodning tasviriy san'atga bo'lgan qiziqishi va badiiy-estetik ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan nufuzli ilmiy loyihalarni amalga oshirishning xalqaro tarmoqlari kengaymoqda. Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashning maqsadli parametrlarini investitsiya dasturlari, jahon miqyosidagi texnologik o'zgarishlarni inobatga olgan holda shakllantirish, mutaxassislik fanlarini o'qitishni optimallashtirish, bunda STEAM yo'nalishlarini (aniq fanlar, texnologiya, injiniring, ijodiy san'at va matematika) rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda¹.

Dunyodagi yetakchi ilmiy markazlar va oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tasviriy san'at fani o'qituvchilarining badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish modellarini ishlab chiqish, ta'limning barcha turlari va bosqichlarida o'quv jarayoni samaradorligini oshirish, maktab yoshidan boshlab ta'lim oluvchini kasbga to'g'ri yo'naltirish, oliy ta'lim muassasalari talabalarida badiiy-ijodiy kompetensiyalarni ta'limning turli shakllari orqali takomillashtirishga oid ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu jarayonda “STEAM – ta'lim” dasturi asosida ta'lim oluvchilarning badiiy-ijodiy kompetensiyasi, dunyoqarashini rivojlantirishda innovatsion o'qitish texnologiyalarini ishlab chiqish, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish, oliy ta'lim muassasasi tasviriy san'at yo'nalishidagi fanlarni o'qitish tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida yanada takomillashtirish masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, jamiyat talablariga mos raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda nazariy bilimlarga asoslangan amaliy faoliyat uyg'unligi orqali qalamtasvir fanini o'qitishda talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirishni ham taqozo qilmoqda.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi "O'zbekiston respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni

Mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalarida qalamtasvir fanini o'qitish jarayonida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish orqali ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash tizimi isloh qilinib, bu tizimga nisbatan xalqaro innovatsion va texnologik yondashuv imkoniyatlaridan o'rinli foydalanish, yuqori darajadagi kompetentli o'qituvchilar tayyorlashga qaratilgan davlat talim standartlari, malaka talablari, milliy o'quv dasturlari hamda ta'limning integratsion shakllarida innovatsion faoliyatga yo'naltirish, ularning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirishning ilmiy asoslangan tizimini takomillashtirish zarurati talab qilinmoqda. Bu o'z navbatida oliy ta'lim tasviriy san'at yo'nalishida o'qitiladigan qalamtasvir fanini o'qitish jarayonida talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirishga mas'uliyat bilan yondashish, ta'lim mazmunini loyihalash, o'qitishning yangi metodik modellarini ishlab chiqish, tasviriy san'at fanini o'qitish metodikasi muammosini chuqur o'rganilishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi farmoni, 2019-yil 16-yanvardagi PQ-4119-son “Ta'lim sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori, 2020-yil 21-apreldagi PQ-4688-son “Tasviriy va amaliy san'at sohasi samaradorligini yanada oshirishga doir chora-tadbirlari to'g'risida”, 2021 12-sentabrdagi PQ-36-son “Madaniyat va san'atni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida”gi qarorlari va 2022-2026-yillarga mo'ljallangan “Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturidan o'rin olgan "Yangi O'zbekiston ustozlari" dasturini hayotga tatbiq etish, ta'lim sifatini oshirish hamda mazkur faoliyat bilan bog'liq boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni bajarishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Mazkur mavzu bo'yicha respublikamiz olimlaridan talabalarning tasviriy va badiiy tafakkurini, kreativ loyihalashtirish hamda kasbiy kompetentligini takomillashtirish muammolarini S.M.Abduxamidov, B.M.Qurbonova, U.Sh.Xadjiyev, S.S.Azimov, I.B.Kamolov tomonidan tadqiq etilgan. Talabalarda badiiy idrokni rivojlantirish texnologiyasini va didaktik ta'minotini hamda tasviriy san'atni o'qitish metodikasini ishlab chiqishga B.B.Boymetov, A.Sulaymonov, O.M.Jabborova, N.I.Yuldosheva, B.E.Xusanov va boshqalar salmoqli hissa qo'shgan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan talabalarning badiiy obrazli tafakkurini va tasviriy faoliyatni shakllantirishning metodik, tashkiliy va

amaliy shart-sharoitlari D.V.Bragina, Yu.S.Ushaneva, A.V.Gavrikov, N.I.Sadomova, A.Sh.Nurazzan, S.A.Drazdov, I.B.Vetrovalar tomonidan tadqiq etilgan.

Xorijlik olimlardan talabalarning badiiy obrazli tafakkurni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini G.Dore, R.Corrado, K.Hull, L.Hammondning tadqiqotlarida izlanishlar olib borilgan.

Mazkur muammo yuzasidan bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lsada, aynan qalamtasvir fanini o'qitishda talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bo'yicha yetarlicha ilmiy izlanishlar olib borilmaganligini alohida ta'kidlash zarur.

Ushbu tadqiqot ishini olib borishdan maqsad qalamtasvir fanini o'qitishda talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishdan iborat bo'lib, bunda biz bir qator vazifalarni amalga oshirishni lozim deb topdik. Jumladan,

- qalamtasvir fanini o'qitish jarayonida talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish, uslubiy-didaktik ta'minotini aniqlashtirish;

- talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirishning didaktik modelini takomillashtirish;

- talabalarning qalamtasvir fanini o'qitish jarayonida badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish;

- qalamtasvir fanini o'qitish jarayonida talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotimiz obekti sifatida qalamtasvir fanini o'qitishda talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish jarayoni bo'lib, unda Buxoro davlat pedagogika instituti, Qarshi davlat universiteti, Termiz davlat pedagogika institutining jami 246 nafar talabalarini ishtirok etishdi. Tadqiqotimizda qalamtasvir fanini o'qitishda talabalarining badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirishning mazmuni, shakli, metod va vositalari predmet vazifasini bajardi.

“Badiiy-obrazli tafakkur” tushunchasi bu, avvalo, badiiy ijod psixologiyasiga ham, tasviriy san'at o'qitish metodikasiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarda ma'no jihatdan o'xshash atamalarining ko'p qo'llanilishi bilan bog'liq. Ko'pgina tadqiqotlarda ushbu atamalarining ma'nosi juda yaqin bo'lishiga qaramay, ular hali ham tub farqlarga ega deb aytish mumkin. Biz tadqiqot kontekstida ongni tasvirlarni shakllantirish qobiliyatini eng ko'p aks ettiruvchi "badiiy-obrazli" tafakkur atamasini qo'llash maqsadga muvofiqdir degan xulosaga keldik. Demak, badiiy-majoziy tafakkur tushunchasi aniqroq bo'lib, ijod

jarayonida tasvirlarning namoyon bo‘lish qonuniyatini va uning badiiy ifodali timsolini san’at vositasida izlash imkonini beradi, deyishimiz mumkin.

Badiiy idrok tushunchasining mazmuni, mohiyati, pedagogik va psxologik xususiyatlari to‘g‘risidagi yondashuvlarda biz mazkur sohada bevosita tadqiqot olib borgan pedagog va psixolog olimlarning ilmiy xulosalari, metodik tavsiyalari va ta’limiy yondashuvlariga e’tiborni qaratdik. Jumladan, bu borada S.M.Abduxamidov, B.M.Qurbonova, U.Sh.Xadjiyev, S.S.Azimov, I.B.Kamolov, D.V.Bragina, Yu.S.Ushaneva, A.V.Gavrikov, N.I.Sadomova, A.Sh.Nurazxan, S.A.Drazdov, I.B.Vetrova kabilarning tadqiqotlari muhim o‘rin tutadi. Chunki mazkur tadqiqotlarda bevosita bo‘lajak mutaxassislarning badiiy idrokini shakllantirish asoslari, yo‘nalishlari va omillari tahlil qilib o‘tilgan. Mazkur masalada pedagog va psixolog olimlarning yakdil fikriga ko‘ra, shaxsning badiiy idroki uning iste’dodi, ijodiy layoqati va malakaviy ko‘nikmalari asosida rivojlanib borishi ta’kidlanadi. Mazkur yondashuvlarda bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining badiiy idrok malakasi ixtisoslashtirilgan tushunchaga ega bo‘lib, uning negizini tarbiyaviy va ijodiy fikrlash, intellektual va estetik tasavvur, kreativ yaratuvchanlik xususiyatlari ustuvor bo‘lishini ta’kidlab o‘tish lozim.

Badiiy idrok etish (badiiy-obrazli tafakkur). San’at asarini badiiy-obrazli tafakkurga nafaqat unda tasvirlangan, ifoda etilgan g‘oyani bilib olish, konstruktiv shakldan oddiy zavqlanish, asarda tasvirlangan vaziyatlardan sentimental hamda hissiy hayajonlanish uchun emas, balki mana shu oddiy ma’naviy holatni mantiqiy tushunish, funksional tahlil qilishga mo‘ljallangan. San’atning tili, uning xususiyatlarini tushunish, idrok etishning muhim tomoni hisoblanadi, faqat mana shundagina muallifning g‘oyasi, uning asarida ifoda etilgan badiiy fikr anglab yetiladi.

Tadqiqotlarimiz jarayonida pedagog olimlarning mavzuga oid qarashlari, badiiy obrazli tafakkur tushunchasiga bergan ta’riflarini umumlashtirgan holda biz badiiy obrazli tafakkur tushunchasiga quyidagicha mualliflik ta’rifini berishni lozim topdik.

Badiiy-obrazli tafakkur bu kompozitsion yechimning ifodasi, badiiy shakldagi barcha komponentlar mazmunini o‘zida aks ettirgan hissiy ta’sir etish kuchiga ega bo‘lgan obektiv voqelikning ongda aks etish jarayonidir.²

Badiiy-obrazli tafakkurda bir vaqtda ikki vazifa hal etiladi: nima tasvir etilganligi hamda ifoda etilganligi his etish va tushunish. Buning uchun kompozitsion qurilishning ifodasi va kompozitsion yechimning tasviriy mazmuni hamda badiiy shaklning boshqa

² Mualliflik yondashuvi

komponentlari, jumladan, plastikasi, tuzilishi va ranglar uygʻunligini tushunib olish kerak boʻladi (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Badiiy-obrazli tafakkurning vazifasi

1. His etish

a) kompozitsion
qurilishning ifodasi

b) kompozitsion
yechimning tasviriy
mazmuni

2. Tushunish

c) badiiy shakl
komponentlari: plastikasi,
tuzilishi va ranglar
uygʻunligi

Badiiy-obrazli tafakkur - muallifning fikri, qarashlari, sezgi va hissiyotlari, dunyoqarashi hamda shu kabilarning barchasini ushbu asarda ifoda etilishi, uning hayot bilan mosligi, tomoshabinda qanday hayotiy tuygʻularni uygʻotishini tushunishni talab etadi. Badiiy-obrazli tafakkur – bu tasviriy sanʼat asarlaridagi yangilikni, inson, jamiyat, hayotda nomaʼlum holatni ochishdir. Idrok etuvchi oldida uni hayajonlantiruvchi badiiy obraz - hayotiy model namoyon boʻladi.

Badiiy-obrazli tafakkur jarayoni asarning aniq bir tuzilishiga moslashadi. U sanʼatning metodi, turi va janriga hamohang boʻladi. Lekin har doim idrok etuvchi uchun uni yoʻnaltiruvchi koʻrsatma zarur. Koʻrsatma badiiy mazmuniga kirib borish, badiiy shaklni butun hajmida “oʻqib olishi uchun”, asar gʻoyasini yaxlit idrok etishda idrok etuvchiga yordam beradi.

Bunda: mazmunida – idrok etish va baholash tomonlari; shaklida – asarning belgili tomonlarini va konstruktiv sifatlari; shakl yaxlitlikda, uning barcha komponentlari oʻzaro bogʻliqlikda qabul qilinadi; asar mazmuni shaklining tashkil qilinishi, oʻzaro aloqadorlikda anglab yetiladi.

Demak, badiiy-obrazli tafakkur nafaqat sanʼat tilini tushunish, hayotning obrazli modellarini boshdan kechirish, ularning shaxsiy izohlanishi, balki idrok etuvchining tasavvurida ushbu obrazlarni qayta tiklashdan iborat.

Tadqiqot ishida boʻlajak tasviriy sanʼat oʻqituvchilarining badiiy-obrazli tafakkuriga hissiy-estetik kechinma, mazmun va shaklning birligi, muallif bilan yaqin oʻzaro aloqa, asarni tahlil qilish jarayonida faol fikrlash, ijodiy tafakkur yuritish sifatida qaraladi. Bunda badiiy-obrazli tafakkurning bu pedagogik xususiyatlarini oʻrganish zarurligi namoyon boʻladi.

Tadqiqotimiz jarayonida ilmiy-metodik adabiyotlarni o‘rganish, tahlil qilish, umumlashtirish, kuzatish, suhbat, anketa, test, pedagogik-psixologik tahlil, pedagogik eksperiment, matematik-statistik metod hamda natijalarni umumlashtirish usullaridan foydalandik. Natijada quyidagi yangiliklarga erishdik. Jumladan,

qalamtasvir fanini o‘qitishda talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirishning uslubiy-didaktik ta‘minoti mazmuni tasviriy san‘atni o‘qitishning grafikli va ijodiy barqarorlik kabi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlashtirish asosida takomillashtirilgan;

qalamtasvir fanini o‘qitishda talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirishning didaktik modeli tabiat va ta‘lim integratsiyasini ta‘minlashga yo‘naltirilgan kompozitsiyani modellashtirishning real va tasavvurli ifodalash kabi ish turlarini dala amaliyotiga individual uslub namoyishi muhitida kiritish asosida takomillashtirilgan;

qalamtasvir fanini o‘qitish jarayonida talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish metodikasi ranglar spektorini farqlash, badiiy ijodda mo‘ljol olishga o‘rgatuvchi mobil ilovalarni akademik sayr, personal galereya, o‘quv-majmuaviy jarayonida motivatsion yo‘naltirish muhitida qo‘llash asosida takomillashtirilgan;

talabalarda badiiy-obrazli tafakkurning rivojlanganlik darajalarini aniqlash va baholash mezonlari yaratuvchanlik, ijodkorlik, san‘atkorlik kabi sifatlarni kasbiy tayyorgarlikning kompetensiyaviy darajalarini aniqlash asosida takomillashtirilgan.

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlash joizki, zamonaviy metodologik manbalar, tegishli davlat ta‘lim siyosati qoidalarini, muammoning pedagogik amaliyot va oliy ta‘lim amaliyotidagi (milliy va chet el) holatini tahlil qilish asosida tadqiqotning oliy ta‘lim tizimida dolzarbligi asoslab berildi. Pedagogik, psixologik jihatlarini aniqlandi, muammoning pedagogik asoslari ishlab chiqildi, muallifning “Qalamtasvir fanini o‘qitish badiiy-obrazli tafakkurni rivojlantirish” dasturi ishlab chiqildi, uni hal qilish yo‘llari ko‘rsatib berildi. Bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarida Qalamtasviriy fanini o‘qitishda ular badiiy-obrazli tafakkurni rivojlantirishning zaruriy ahamiyat kasb etishi ko‘rsatildi. Badiiy-obrazli tafakkur, uning mohiyati, xususiyatlari, o‘ziga xosliklari ko‘rib chiqildi, ushbu tadqiqot mazmunida uning talqini hamda ijtimoiy, ijtimoiy-pedagogik ahamiyatlari ko‘rsatib berildi. Badiiy-obrazli tafakkur etishning mezonlari va algoritmlari variantlari, qalamtasvir musavvirlarining asarlarini tushunish, tahlil etish ko‘rsatkichlari ishlab chiqildi. Muallif muhim deb ko‘rsatgan psixologik, psixologik-pedagogik jihatlar, bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarida badiiy-obrazli tafakkurni rivojlantirish, qalamtasvir fanini bo‘yicha mashg‘ulotlarda talabalarning badiiy-obrazli

tafakkurini rivojlantirish qalamtasvir bo'yicha yoshlarga saboq berishning ilmiy asoslangan, nazariy va ilmiy metodikasi takomillashtirish yo'llari ishlab chiqildi hamda pedagogik asoslari tajribada tekshirildi. Pedagogik tamoyillar, omillar, shartlar, rag'batlar belgilandi, muammoni to'g'ri hal qilish qonuniyatlari aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi "O'zbekiston respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni
2. Boymetov B. Qalam tasvir. Pedagogika institutlari va universitetlari uchun o'quv qo'llanma. – T.: TDPU, 1997.
3. Vishnyakova N.F. Kreativnaya psixopedagogika. Psixologiya tvorcheskogo obucheniya. – Minsk: Izd. NIORB «Poli Big», 1995. –S. 129.
4. Rajabov R.K., Sultonov H.E. Tasviriy san'at fanini o'qitish metodikasi. – T., 2008.
5. Ibatova N.I. Qalamtasvir fanini o'rgatishda o'quvchilar kasbiy mahoratini oshirish usullari// Pedagogik mahorat. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2023, № 4. B 191-194 (13.00.00; № 23).
6. Ibatova N.I. “Qalamtasvir” fanini o'qitishda talabalarning badiiy-obrazli tafakkurini rivojlantirish usullari // Pedagogika. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2023, № 5. B 310-315 (13.00.00; № 6).
7. Ibatova N.I. Talablarning tasviriy yaratuvchanlik, ijodkorlik potentsiallarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish //Таълим ва инновацион тадқиқотлар. Илмий журнал. . 2023, № 2. B 261-265 (13.00.00; № 68).
8. Ibatova N.I. Pedagogical approaches to the development of artistic thinking of students // International conference on multidisciplinary science. Volume: 1, Issue: 5, B 40-42 <http://mjstjournal.com/index.php/icms/article/view/309/868>

Research Science and
Innovation House